Лілія Ковальова,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності А6 Спеціальна освіта
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Ганна Хворова,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри психології, логопедії та інклюзивної освіти,
Житомирського державного університету імені Івана Франка

РОЗВИТОК ЛЕКСИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЗМІН ДЕРЖАВНИХ СТАНДАРТІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Сучасний етап розвитку Нової української школи характеризується важливим транзитним періодом – плановим переходом до оновленого Державного стандарту початкової освіти (затвердженого Постановою КМУ №1810 від 26.12.2025р.), який буде застосовано в освітньому процесі уже з 1 вересня 2028 року.

Учні 1-2 класів наразі перебувають в особливих освітніх умовах, розпочавши навчання в умовах чинних освітніх програм на момент завершення початкової ланки, вони будуть першими піддаватися оцінюванню за чітко деталізованими компетентнісними орієнтирами нового стандарту. Відбувається перехід освітньої програми розвитку мовних компетентностей від знаннєво-діяльнісного підходу згідно Держстандарту 2018 року [5] до результативно-оцінювального та критеріального підходу згідно оновленого Державного стандарту 2025 року [4]. Оновлений стандарт 2025 року посилює увагу до мовного різноманіття, індивідуалізації, в межах мовно-літературної галузі висуваються жорсткі вимоги до соціолінгвістичної гнучкості, прагматики спілкування та лексичної гігієни. Якщо згідно чинного Держстандарту 2018 року лексика оцінюється як інструмент для базового висловлення думок, почуттів та побудови найпростіших діалогів у типових життєвих ситуаціях, то згідно оновленого перспективного Держстандарту 2025 року акцент зміщено на мовну гнучкість, точність вибору лексичних одиниць залежно від контексту та адресата спілкування. Згідно нових вимог оцінюється не просто здатність дитини співвідносити слово з малюнком, групувати слова за базовими темами, а уже розуміння системних зв'язків між словами, видо-родових відношень, предикації та атрибуції, здатність самостійно вибудовувати градаційні синонімічні ряди за інтенсивністю ознаки/дії.

Водночас у дітей з мовленнєвою патологією – нерізко вираженим загальним недорозвитком мовлення (НЗНМ) та ЗНМ ІІІ рівня – спостерігається виражений системний дефіцит лексичної сторони мовлення. Він виявляється в хаотичності семантичних полів, лексичній стереотипії (тавтологіях), а також у буквальному розумінні переносного значення слів і фразеологізмів, що ставить під загрозу досягнення ними обов'язкових результатів навчання [1]. Враховуючи вимоги нових стандартів, оцінка мовних компетентностей дитини відбувається не

згідно медичного діагнозу, а згідно характеру її функціональних мовленнєвих труднощів, тому розробка і апробація діагностично-корекційних програм з урахуванням усіх складових реалій сьогодення та законодавчих вимог розвитку лексичної складової через призму двох Держстандартів початкової освіти щодо формування та розвитку лексичної складової в учнів 1-2 класів з порушенням мовлення і зумовлюють потребу проведення даного дослідження.

Для подолання системного лексичного дефіциту в учнів молодшої школи з порушенням мовлення нами інтегровано психолінгвістичний підхід Є.Соботович (через впорядкування зв'язків між предикативним ядром і периферією семантичних полів) та текстоцентричну концепцію О. Олефір [3] (як розвиток семантичної гнучкості на матеріалі мікротекстів побутового, шкільного та медійного характеру для ліквідації буквалізму і просторіч).

Дослідження проводилось в інклюзивних першому та другому класах загальноосвітнього ліцею. В рамках діагностувано-формувального експерименту нами було сформовано три групи групи досліджуваних учнів 1-2 класів: група 1 – нормотипові діти, 2 група – діти з НЗНМ та 3 група дівти із ЗНМ ІІІ рівня. Наш корекційний логопедичний маршрут було диференційовано за трьома послідовними напрямами відповідно до вимог двох стандартів:

1. *Формування мікросистем семантичних полів* (вправи «Лексичне лото» та «Класифікатори» з вербальним обгрунтуванням для подолання лексичної хаотичності);

2. *Розвиток контекстуальної гнучкості* (прийоми «Сходинки синонімів» та «Оживи метафору» за вимогами Держстандарту початкової освіти 2018/2026рр. на основі зорової аналогії картин для ліквідації буквалізму за О.Олефір) [2];

3. *Прагматика спілкування та лексичний самоконтроль* (гра «Редактор НУШ» зі спрощеними картками-маркерами помилок для третьої групи (діти із ЗНМ ІІІ рівня) та вправи моделювання ситуацій «Зміни реєстр» відповідно до соціолінгвістичної лінії Держстандарту 2025року.

Аналіз результатів впровадження корекційного маршруту виявив якісну динаміку готовності учнів 1-2 класів до опанування мовних компетентностей відповідно до нових лінгвістичних стандартів та підтвердив ефективність впливу корекційної методики на успішність дітей з порушеннями мовлення. Психолінгвістична методика Є. Соботович, застосована на першому етапі формувального експерименту, є ефективним інструментом для подолання лексичної хаотичності учнів другої та третьої груп, яка блокує операції лексичної узагальненості. Вона дозволяє виводити дітей із мовленнєвими порушеннями НЗНМ та ЗНМ ІІІ рівня на рівень системного, логічно впорядкованого та вербально обґрунтованого фразового мовлення, поетапно наближаючи їхні показники до мовленнєвої норми, зафіксованої у першій групі нормотипових дітей.

Найбільш показовими є результати щодо здатності дітей до контекстуального переключення мовних кодів з неформального розмовного на офіційний шкільний, які зафіксовано під час моделювання ситуацій «Зміни реєстр» (таблиця 1). Окреслені результати є прямим

прогностичним індикатором вимог перспективного Державного стандарту 2025 року. Якісний аналіз таблиці 1 демонструє, що діти першої групи легко адаптують мовлення під адресата – учителя або однокласників. Учні з НЗНМ виявляють сформовану готовність до набуття нових мовних компетентностей, але потребують зовнішньої лінгвістичної опори (ігрових кубиків-маркерів комунікативних ролей). Через недостатню сформованість внутрішнього мовленнєвого програмування успішність зміни регістрів мовлення в учнів із ЗНМ ІІІ рівня є найнижчою.

Таблиця 1

Показники рівня успішності моделювання ситуацій «Зміни реєстр» учнями 1-2 класів (у % до кількості дітей у групі)

Досліджувані групи дітей	Високий рівень, %	Достатній рівень, %	Середній рівень, %	Низький рівень, %
Гр. 1 Нормотипові діти	83%	17%	0,0%	0,0%
Гр. 2 діти з НЗНМ	12%	63%	22%	3%
Гр. 3 діти з ЗНИ ІІІ рівня	5%	27,0%	58,0%	10%

Разом з тим, застосування спрощених карток-підказок у грі «Редактор НУШ» та картинок-контрастів, де перекреслювався суржиковий варіант і подавалась нормативна українська лексика, для дітей групи 3 (із ЗНМ ІІІ рівня) дозволило досягти кращої успішності в подоланні русизмів, кальок і просторіч у їхньому вільному мовленні, що свідчить про запуск первинних механізмів лексичної «мовленнєвої гігієни», яка є надзвичайно важливою у досягненні достатніх мовних компетентностей відповідно до нових стандартів.

Висновки: проведене дослідження підтвердило концептуальні положення Є. Соботович про те, що порушення мовлення у дітей із ЗНМ ІІІ рівня та НЗНМ носять структурно-системний характер та виявляються у хаотичності семантичних зв'язків, буквальному сприйнятті переносного значення слів та фразеологізмів та у слабкості внутрішнього лексичного самоконтролю.

Впровадження розробленого нами корекційного маршруту лексичного розвитку в умовах інклюзивних класів загальноосвітнього ліцею довело свою диференційовану продуктивність. Для дітей із НЗНМ маршрут виступив як оптимізаційний, оскільки допоміг структурувати наявний словник та активізувати контекстуальну гнучкість вільного мовлення. Для учнів третьої досліджуваної групи (діти із ЗНМ ІІІ рівня), маршрут мав фундаментальний характер. Покрокова деталізація від семантичного ядра (напрям 1 формувального експерименту), подолання буквального розуміння слів в мовленні учнів, усунення лексичної стереотипії, а також розвиток контекстуальної гнучкості та лексичного самоконтролю (2 та 3 напрями формувального експерименту) дозволила сформувати в учнів стійкі алгоритми фразового висловлювання.

Отже, організація формувального експерименту в межах

інклюзивного простору ліцею довела, що поєднання психолінгвістичної методики Є. Соботович та текстоцентричного підходу О.Олефір із яскравими зоровими аналогіями та диференційованими спрощеними картками є ефективним інструментом подолання лексичної хаотичності. Застосування запропонованого корекційного маршруту забезпечує закріплення мовленнєвої норми в учнів контрольної групи та дозволяє поетапно виводити дітей з порушеннями мовлення (НЗНМ та ЗНМ ІІІ рівня) на рівень системного, логічно впорядкованого та вербально обгрунтованого фразового мовлення. Впровадження запропонованої методики сприятиме ефективній компенсації мовленнєвих труднощів учнів та успішній реалізації вимог перспективного Державного стандарту 2025 року.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мілевська О., Савіцька Г. Особливості формування дієслівної лексики у дошкільників з загальним недорозвитком мовлення шляхом розвитку умінь дієслівної предикації [опис концепції Є. Соботович] / О. Мілевська, Г. Савіцька. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : зб. наук. праць / КПНУ ім. І. Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2023. Вип. 21. С. 89–103. URL: kpnu.edu.ua (дата звернення: 29.09.2026)

2. Олефір О. Корекція лексичних умінь у молодших школярів із порушеннями мовлення на уроках читання в умовах інклюзії / О. Олефір. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки.* 2022. Вип. 1. С. 305–311. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpu_2022_1_32 (дата звернення: 29.09.2026).

3. Олефір О. І. Корекція лексичної складової мовлення у молодших школярів із тяжкими мовленнєвими вадами на уроках читання : дис. канд. пед. наук : 13.00.03 / Олефір Ольга Іванівна. Київ, 2015. 226 с. URL: https://enpuir.udu.edu.ua/bitstreams/de21774d-4782-4742-9a7f-d95a97752a59/download (дата звернення: 26.09.2026).

4. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 груд. 2025 р. № 1810. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: rada.gov.ua (дата звернення: 27.09.2026).

5. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лют. 2018 р. № 87 (у редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 26 груд. 2025 р. № 1810). База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: rada.gov.ua (дата звернення: 27.09.2026).